

A MAGYAR FÜGGETLENSÉGI HARCZ 1848—1849-BEN.¹⁾

Egy rajz melléklettel.

ELŐZMÉNYEK.

Altalános helyzet, a háború okai. Magyarországnak függetlenségre és önkormányzatra való törekvései és az ország ügyeinek rendezése iránt táplált kívánságai az 1847-ik és 1848-ik évi országgyűlésen nyíltan és törvényes alakban kifejezésre jutván, V. Ferdinánd király a nemzet kívánalmait teljesítette.

A magyarok 1848 márczius havában Bécsbe indított küldöttsége a tervezett reformokra a király beleegyezését hozta Pozsonyba; a magyar miniszterium gróf *Batthyány Lajos* elnöktele alatt megalkúlt s miután az *István* főherczeg nádor közbenjárására a király által megerősítettett, a kormányzatot átvette; az országgyűlés Pestre költözött.

Az osztrák birodalom egységét fentartani óhajtó osztrák absolut kormány azonban arra törekedett, hogy a Magyarországnak adott önállóságot megsemmisítse. E törekvésekből előbb a horvát, szerb és oláh nemzetiségeknek Magyarország és a magyar kormány elleni lázadása származott, majd később a nemzetiségek ellen nyílt háború következett be.

Az osztrák csapatok kezdetben a magyarokkal együtt küzdöttek a lázadó nemzetiségek ellen; de később Magyarország és Ausztria között szakadás állott be s egy nagy háború keletkezett, mely a monarchia népeit hosszantartó, véres küzdelembe sodorta.

¹⁾ A magyar szabadságharcz emlékeinek kiállítása a figyelmet az 1848/49-iki magyar függetlenségi harcra fordítván, e cikket mint alkalmi közleményt hozzuk s egyszersmind mutatványkép a szerzőnek «*Az újabbkori hadviselés történelme*» című, 75 rajzmelléklettel ellátott nagyobb munkájából, mely a sajtót legközelebb hagyta el.

HADI ESEMÉNYEK AZ OSZTRÁK TÁMADÁS BEKÖVETKEZTÉIG.

A nemzetiségek közül a szerbek voltak az elsők, kik Magyarország ellen fegyvert ragadtak. A magyar kormány megkísérelte ugyan a békés kiegyenlítést, de mivel a szerbek erre avval feleltek, hogy az ország déli vidékeit dúlni kezdték, nem maradt egyéb hátra, mint a lázadást fegyveres erővel elnyomni.

Hrabovszki altábornagy, Pétervárad parancsnoka, mintegy 6000 fővel rendelkezett s ez erővel 1848 június 12-én tüntető támadást intézett a szerbeknek a római sánczoknál és Karlóczánál levő táborai ellen, mely azonban, kellő komolyság hiányában, eredménytelen maradt. A szerbek ezután még nagyobb buzgalommal szervezkedtek, s a szerb mozgalom vezetői, Sztratimirovics, Knicsanin, Mayerhofer stb. július elején már közel 30,000 főből álló sereget, mely 100 ágyúval rendelkezett, gyűjtöttek egybe.

A magyar kormány *Bechtold* altábornagy alatt mintegy 15,000 főt, 36 löveggel, állított most a szerbek ellen, de a vezénylő tábornokok csak kellenlően fogtak mindenhez, s így július 10-étől augusztus közepéig csak jelentőség nélküli apróbb csatározások folytak.

Ekkor a magyar kormány határozott támadást rendelt, annál is inkább, mert a magyar haderő, az újonnan fölállított honvéd zászlóaljakkal együtt, most már majd 30,000 főre emelkedett.

Bechtold, a helyett hogy erejét egyesítve, egy ponton döntő eredményre törekedett volna, egyidejű támadást intézett *augusztus 19-én* Földvár, Turia és *Szt-Tamás* ellen; ez utóbbi helyen egy oszlop be is nyomult a szerbek táborába, de a fővezér által nem támogatván, ismét kivettetett. *Bechtold* ezután ismét tétlenségbe merült, s nemsokára le is köszönt.

Nagyobb sikert aratott *szeptember 2-án* a Becskerek közelében álló s *Kiss Ernő* ezredes által vezényelt különítmény: 15 zszlj, 6 lov. század, 16 löveg, mely a szerbek *Perlasz* melletti táborát rohammal bevette, s azt a szerbek későbbi támadásai ellen is sikerrel megvédelmezte.

Horvátországban *Jellacsics* altábornagy báni méltóságába

szeptember 4-én újból visszahelyeztetvén, miután az abszolút kormány részéről fölhatalmazást nyert, *szeptember 11-én* egy 40,000 főnyi horvát sereg élén átlépte Magyarország határát.

A magyar országgyűlés július 11-iki emlékezetes ülésén, Kossuth Lajos nagyszabású beszéde után lelkesülten szavazott ugyan meg 200,000 újonczot, s a hadi költségekre 42 millió forintot, de egyelőre még e haderő első részlete: a tervezett 40,000 fő sem volt szervezve, s így Jellacsics seregével szemben egyelőre csak mintegy 6000 fő állott, előbb Ottinger, később *gróf Teleky Ádám* tábornok parancsnoksága alatt, ki ellenállást nem gyakorolhatván, a bán serege elől Székesfehérvárra vonult vissza.

Jellacsics a Balaton mindkét partján előnyomúlva főoszlopával *szeptember 20-án* Veszprémig, baloldali mellékoszlopával, melyet *Hartlieb* altábornagy vezényelt, Enyingig jutott; a jobb szárnyoszlop *Roth* tábornok alatt, összeköttetését elveszítve, elmaradt. Országgyűlési végzés szerint az összes hadak főparancsnokságát *István főherceg nádornak* kellett volna átvenni, ki el is indult a Jellacsicsal szemben álló hadtesthez s a bánnal szeptember 21-én személyesen kívánt értekezni; de ez végbe sem ment, s a nádor Bécsbe távozott, szeptember 25-én pedig a nádori méltóságról leköszönt. A hadtest parancsnokságát a lemondott *Teleky* helyett *Moga* altábornagy vette át. A bán két oszlopa most egyesülvén, szeptember 25-én Székesfehérvárra vonult, hol körülbelül 28,000 emberrel érkezett meg; a magyar hadtest egész *Pákozdig* és *Sukoróig* hátrált, itt azonban, részint mivel időközben Ivánka Imre nemzetőr dandárával s más csapatokkal 16,000 főre fölszaporodott, részint pedig mivel *Moga* altábornagy a kormány mellett megalkúlt *honvédelmi bizottmány* küldöttei által a visszavonulás megszüntetésére s támadásra ösztönöztetett, a csata elfogadására határozá el magát.

A pákozdi (sukorói, velencei) csata 1848 szeptember 29-én.

A magyar hadtest a következő állást foglalta el:

Jobb szárnya *Milpökh* ezredes alatt a csalai szőlőkben, a pátkai mocsárra támaszkodva; a közep *Holtzsche* tábornok alatt, a pesti úton Sukorónál, a balszárny *Répási* ezredes alatt tovább ke-

letre, balszárnyával a velencei tóra támaszkodva. A Velence helység előtt álló tartalékot gróf *Teleky Ádám* tábornok vezényelte.

A horvát sereg, mely a megelőző éjjel Székesfehérvár és Pákozd között táborozott, a támadást reggel 6 órakor indította meg s Jellacsics szándéka az volt, hogy a magyar hadtestet a jobb szárny és középhad visszanyomásával, a velencei tóba szorítsa. A magyar jobb szárny ellen intézett főtámadást *Hartlieb* altábornagy vezette; e hadosztály könnyű győzelemre számított s meg volt lepetve, mikor a 60 ik gyalogezred itt első vonalban álló zászlóaljai részéről a leghevesebb ellenállásra talált. A támadás tehát fennakadt s *Hartlieb* csakhamar védekezésre szorult, mert *Milpökh* ezredes most maga ment támadásba át. Miután a támadás a középben, hol Jellacsics személyesen vezényelt s a horvát jobb szárnyon, a *Kempen* hadosztálynál, is sikertelen volt, a harcztól a dél-tájtban az egész vonalon megállapodott.

Ez lett volna az alkalmas pillanat a magyar tartalék fölhasználására a jobb szárnyon; de bár ez meg nem történt, Jellacsics a harcztól d. u. 2 órakor mégis beszüntette s Székesfehérvár felé visszavonult.

A győzelmes magyar hadtest csekély számánál fogva üldözésre nem gondolhatott, s az éjen át elfoglalt állásaiban táborozott.

A következő napon Jellacsics háromnapig fegyverszünetet ajánlott, melyet Moga, ki erősítéseket várt, el is fogadott, s azután a Martonvásár melletti kedvező állásba vonult, a bán újabb támadását bevárando.

A fegyverszünet tartama alatt mindkét félnek állásaiban kellett volna maradni.

De Jellacsics, ki még *szeptember 30-án* arról értesült, hogy közte és Roth tábornok hadosztálya közt magyar csapatok állanak, s így ez oszlop csatlakozására nem igen számíthat, a Pest ellen való hadműveletet földadva, *visszavonulásra* határozta el magát, melyet Ausztriába szándékozott végrehajtani.

Ez a fegyverszüneti szerződés ellenére még október 1-én megkezdett, s október 3-án, midőn Moga Martonvásárnál új ellenállásra készült, a horvát sereg már *Győrben* volt, *október 6-án*

pedig, miután Komárom várába Majthényi alezredes be nem bocsátotta, Magyar-Óvárnál osztrák területre lépett.

Még nagyobb baj érte Roth hadosztályát. Ez Pécsről Ozorán át Székesfehérvárra igyekezett, hogy Jellacsics seregével egyesüljön. Moga az egyesülés megakadályozásával előbb a Hunyady-csapatnál Csepel-szigetén időző *Görgey Arthur* őrnagyot, majd október 3-án *Perczel Mór* volt képviselőt s ezredest bízta meg. Bárha Perczel csak 4000 emberrel rendelkezett, de segítettett a tolnai és baranyai fölkelők által is, kik Roth egy lőszer-szállítmányát szeptember 28-án elfogták, további előnyomulásánál pedig visszavonulót vonalát elállták.

Október 5-én elfogta Görgey a Roth hadosztály elővédét Bárándnál, mire Roth Perczeltől szabad visszavonulást kért, midőn pedig ez megtagadtatott, az éj folyamán s a következő napon *Ozorára* vonult vissza. De a fölkelők fölszedték a Sió hídjait s megszállták az ozorai magaslatokat, minek folytán Roth tovább nem mehetett.

Október 7-én arczban és baloldalában Perczel, jobb oldalában Görgey csapataival, hátában a fölkelőkkel körülfogva, Roth tábornok a magyarok előtt fegyvereit harc nélkül letette.

Roth és Philippovics tábornokok, 57 tiszt, 6000 ember és 12 löveg ejtetett ez alkalommal hadi fogságba.

Moga tábornok, bár Jellacsics visszavonulásáról tudomást nyert, továbbra is martonvásári állásában maradt, s onnét csak akkor mozdult ki, midőn erre az ország kormányát átvevő *honvédelmi bizottmány* elnöke: *Kossuth Lajos* által ösztönöztetett. A magyar hadtest az ország határát képező *Lajtha* folyóig nyomult elő, hol ismét megállapodván, kordonszerű fölállítást vett.

A bécsi kormány Jellacsicsot útban vélvén Pest felé, még szeptember végén gróf *Lamberg* altábornagyot, mint teljhatalmú főparancsnokot küldte Pestre, hogy az országgyűlést feloszlassa, egyidejűleg pedig intézkedett Jellacsics seregének megerősítése iránt. De *Lamberg* szeptember 28-án a budapesti hajóhídon a népdüh áldozata lett, a második intézkedés pedig az október 6-iki bécsi forradalmat idézte elő, a mennyiben a bécsi nép a Magyarország ellen rendelt csapatokat visszatartotta; a rendelkező *Latour* hadügyminiszter itt hasonló sorsra jutott, mint *Lamberg* Pesten.

Ez események folytán Jellacsics a kevésbé harczképes horvát fölkelőket elbocsájtva, serege javával, mintegy 17,000 fővel Bécs ellen menetelt s a birodalmi székvárost, honnét az udvar Olmützbe menekült, Auersperg altábornagygyal együtt körülzárolta. Ugyancsak Bécs felé menetelt Windischgrätz tábornagy, prágai főhadparancsnok is, a csehországi csapatokkal.

Bárha a Bécs körüli osztrák csapatok ezek szerint folyton szaporodtak, a honvédelmi bizottmány mégis úgy vélte, hogy a Moga alatt álló magyar hadtestnek kísérletet kellene tennie Bécs fölmentésére.

Moga és tisztkara azonban habozott, mert e célból osztrák területre kell vala lépni s a harc most már nem a zendülő horvát bán serege, hanem osztrák császári sereg ellen vívatnék.

Végre a sereg október 17-én átkelt a Lajthán, de csak hogy néhány nap múlva ismét visszatérjen. Midőn azonban október 23-án Kossuth Lajos 12,000 főnyi — igaz nagyobbára újoncz — csapatot a magyar táborba érkezett, Windischgrätz herczeg pedig, ki a magyar királyi seregben törvényes alapon küzdő csapatokat lázadóknak nevezte, a tiszteket agyonlövással fenyegette, a főhadiszállásra küldött követet (Ivánka Imrét) pedig letartóztatta: a támadó előnyomulás Görgey ezredes ellenkező véleménye daczára határozatba ment.

Moga hadserege most 26,000 főből állott, közte 4000 lovas és 88 löveg. Ez egész seregben 16,000 fő volt kiképzett, 10,000 a kiképzetlen elem, ez utóbbiak közt 3000 kaszás.

A beosztás a következő volt: elővéd *Görgey*, jobbszárny *Bárczay*, közép *Lázár*, balszárny *Képásy*, a tartalék *Karger* ezredek alatt.

A sereg október 28-án három oszlopban kelt át a Lajthán s e napon a Fische-patakig hatolt előre. Az összeütközés Schwechatnál volt valószínű.

Windischgrätz Bécs alatt közel 70—80,000 fővel s 200 löveggel rendelkezett s így a főváros ostromának fentartása mellett is számra túlnyomó erőt állíthatott a magyar hadtest ellen, mi meg is történt.

A schwechati csata. 1848 október 30-án.

Midőn a magyar hadtest *október 30-án a Schwechat-vonal* ellen előnyomúlt, az osztrák sereget már fölállításban találta; balszárnyával Mannswörthnél a Dunára támaszkodva, a jobbszárnyával, mely nagy lovas tömegekből állott, Zwölfaxingnál; a tartalék Schwechatnál.

A küzdelem a Bárczay dandárnak Mannswörth ellen intézett támadásával indult meg, mely azonban — daczára *Guyon* vakmerő rohamainak — sikerre nem vezetett, mert a harcztot vezető *Jellacsics* e szárnyát folyton újabb csapatokkal erősítette. A középben *Görgy* és *Lázár* álló harcztot folytattak, az elkésett *Répásy* dandár beérkeztét megvárando. Ez idő alatt *Jellacsics* nagy tűzerőmeget vont össze Schwechat előtt, melynek találó lövedékei a *Lázár* dandárt csakhamar fölbomlasztották. A nagyobbára nemzetőrökből álló dandár futni kezdett s magával vonta *Görgy* csapatait is, bár *Görgy* e futás megakadályozására minden lehetőt elkövetett.

Ezután a magyar jobbszárny sem volt többé tartható.

Délután 2 óraker az egész magyar hadtest rendetlen futásban volt; szerencsére *Jellacsics*, daczára nagyszámú lovasságának, nem üldözött, s így a magyar hadtest akadálytalanul jutott a *Lajtháig*.

A következő napon, október 31-én, Bécs kapitulált, Moga pedig leköszönt.

Az ezentúl *felső dunai hadseregnek* nevezett hadtest parancsnokságát *Görgy Arthur* ezredes vette át s vele *Pozsonyra* vonúlt, hogy azt újjászervezze s hadműveletekre képessé tegye. Az osztrák hadsereg parancsnoka szintén serege szervezésén fáradozott s egyelőre csak kiáltványokkal működött, melyekkel leginkább a magyar hadseregben szolgáló volt osztrák tisztokra kívánt hatni.

A hadműveletek december közepéig szüneteltek.

A felső dunai hadsereg baloldalában s azt fődözendő, *Perczel* benyomúlt a Muraközbe; jobb oldalában, miután *Simunic* osztrák tábornok Gácsországból jött különítménye az ellene küldött *Guyon* közeledtére Morvaországba vonúlt, *Beniczky* és *Querlonde* vissza-

verték s az országból kiűzték ama cseh-tót lázadókat, kik *Hurbán* által vezettettek. A magyar csapatok megszállották az északi szorosokat.

A déli hadszínhelyen a helyzet október havában megváltozott az által, hogy Temesvár és Arad parancsnokai most már nyíltan a szerbek mellé állottak; az osztrák csapatok *Rukavina* altábornagy, a szerbek *Rajacsics*, *Sztratimirovics* és *Supplikác*z alatt összesen mintegy 40,000 főnyi sereget alkottak. Az aradi (Berger altábornagy) és temesvári (*Rukavina* altábornagy) osztrák helyőrségek és a szerbek főállásai ellenében két magyar hadtest állott: *Kiss Ernő* hadteste, a *Vetter* és *Damjanics* hadosztályokkal, *Nagy-Sándor* és *Máriásy* dandáraival, összesen 22,000 főt, *Bakonyi* hadteste a *Lenkey*, *Eszterházy* és *Szabó* hadosztályokkal 15,000 főt számlált.

Az itt lefolyt küzdelmekből kiemelendők: *Damjanics* győzelme november 7-én *Strázsánál*, az *Ördöghíd* elfoglalása november 30-án *Maderspach* által, *Alibunár* bevétele december 12-én, a *Jankováczi* ütközet és *Tomassovác*z bevétele december 13-án és 14-én, mely harcokban leginkább *Damjanics* tűnt ki.

Aradot *Máriásy* dandára körülzárolta, sőt december 3-án rajtaütés által majd hatalmába kerítette, midőn a terv csapatainak időelőtti harcziáltásai által elárúttatott. A vár különben csak *Rukavina* támogatásával, ki a helyet élelemmel s lőszerrel többször ellátta, volt tartható. Temesvár erős helyőrsége ellen *Nagy Sándor* alig tehetett valamit.

Erdélyben az oláhok lázadása, melyet különösen *Urbán* alvezetes szított, október közepén szintén nagy mérveket öltött, annál inkább, mert azt *Puchner* altábornagy erdélyi főhadparancsnok is támogatta.

Baldácsy ezredes csekély erejével mitsem volt képes tenni; bár a *székelyek* önként fölkelve egy 10,000 főt meghaladó sereget szerveztek, mely parancsnokául *Sombori* ezredest választotta, mindez nem gátolhatta a borzasztó vérengzést, melyet a *Janku* és társai által vezetett oláh lázadók október 18-án, 22-én és 23-án *Zalatnán*, *Enyeden* s más helyeken véghez vittek.

A székely sereg *Urbán* oszlopát s a vele szövetségzett oláhokat három ütközetben október 29-én, 31-én és november 1-én *Szászrégen* környékén megverte ugyan, de november 5-én *Maros-*

vásárhelynél Puchner csapatai ellenében vereséget szenvedett s azután föloszlott. Mivel pedig Baldácsy november 13-án *Szamos-újvárnál* szintén megveretett, egész Erdély Puchner kezeibe került. A magyar sereg maradványait Czetz őrnagy a Csucsá szorosnál gyűjtötte egybe.

WINDISCHGRÄTZ TÁMADÓ HADJÁRATA.

Általános helyzet. Az 1848. évi december hava közepéig a helyzet egészen tisztába jött s röviden a következő:

Az osztrák kormány a hatalmat teljesen kezében tartotta; felbátorítva az Olaszországban kivívott sikerek és azon körülmény által, hogy a forradalmi mozgalmak most már egész Európában részint elfojtattak, részint önmaguktól megszűntek, elérkezettnek látta az időt arra, hogy az V. Ferdinánd király által a magyaroknak adott alkotmányt visszavonva, a birodalom egységét ismét helyreállítsa s Magyarországot kivívott önállóságától fegyveres erővel megfoszsza.

Magyarország az eddigi eseményekből belátta, hogy a nemzetiségek egyidejű föllázadása nem egyszerű véletlen, hanem az absolut kormány azon célból megindított actiója, hogy az önálló kormányzatot Magyarországon lehetetlenné tegye; mivel pedig ez a magyarok nem várt ellenállása folytán nem sikerült, Magyarország el lehetett készülvén arra, hogy az absolut kormány a régi viszonyok helyreállítását erőszakkal is megkísérelje. A nemzet kormányának és képviselőinek tehát választania kellett a törvényes úton szerzett jogokról való lemondás és Magyarország önállóságának és függetlenségének fegyveres erővel való megvédelmezése közt. Magyarország az utóbbit választotta s így a küzdelem elkerülhetlenné vált.

Erőviszonyok. A Magyarország elleni hadjáratra alkalmazható *osztrák* erők egész összege mintegy 150,000 főre tehető, melybe azonban a horvát és szerb fölkelés rendezett csapatai beletartoznak.

A seregek összeállítása és december közepén elfoglalt helyzete a következő:

Fővezér : *Windischgrätz* Alfréd herceg, tábornagy.

1. *Főszereg*, a fővezér személyes vezetése alatt, Bécs körül összpontosítva; ereje mintegy 52,000 fő, közte 6200 lovas és 112 löveg.

Tagozása :

I. hadtest, *Jellacsics* altábornagy, bán ; *Kempen* hadosztály a Grammont és Neustädter, *Hartlieb* hadosztály a Karger, Krieger és Ottinger dandárokkal.

II. hadtest, *Wrba* altábornagy ; *Csorics* hadosztálya, a Wys és Jablonovszky, *Ramberg* hadosztálya, a Colloredo és Lederer dandárokkal.

Tartalék (később III.) hadtest, *Serbelloni* altábornagy ; *Schwarzenberg* hadosztály, a Schütte és Liebler, *Liechtenstein* hadosztály, a Parrot és Bellegarde dandárokkal.

2. *Tartalék hadsereg*, Bécsben ; parancsnoka *Welden* tábornagy ; ereje 20,000 fő, két hadosztály, mindegyik 2 dandárral.

3. *Simunic* altábornagy hadosztálya Gödingnél ; ereje 5000 fő.

4. *Frischeisen* alezredes oszlopa a jablunkai szorosnál ; ereje 1000 fő.

5. *Nugent* tábornagy steyer hadteste a Muraközben ; ereje 8000 fő.

6. *Schlick* altábornagy galicziai hadteste a Dukla szorosnál ; ereje 8000 fő.

7. Az *erdélyi* hadtest Puchner altábornagy alatt, zömével Kolozsvárnál ; ereje 17,000 fő.

8. A *bács-bánati* hadsereg *Rukavina* altábornagy osztrák, *Sztratimirovics* és *Supplikác* szerb parancsnokok alatt.

A magyar erők nagy része még szervezés alatt volt ; a régi osztrák sereg magyar ezredeiből mintegy 16,000 fő gyalogság és mintegy 9000 lovas állott a magyar kormány rendelkezésére ; a honvéd zászlóaljok szervezése ekkor már igen jól haladt, s a már fennálló 35 zászlóaljat az év végéig még további 25 követte a csatatérre.

Az egész magyar hadsereg, a használható nemzetőrséggel és fölkelő csapatokkal, december közepén mintegy 100,000 főre tehető, közte 10,000 lovas és 250 löveg.

Tagozása és elhelyezése ez időpontban a következő volt :

1. *Felső-dunai* hadsereg, *Görgey Arthur* tábornok parancsnoksága alatt, 8 dandárba és több különítménybe tagozva; zömével Pozsonynál állott, különítményekkel az osztrák határig; ereje 30,000 fő. Részletesen e sereg föllállítása a következő volt :

Főhadiszállás Pozsony; itt állott a *Kosztolányi, Aulich* és *Báricz* dandár; ez utóbbi a jobbparti hídfőben; a jobb oldalon kikülönítve az *Ordódy* dandár a morva Nádas-szoros mögött; balra állottak: *Görgey Kornél* dandára Köpcsénynél, *Szegedi* dandára Gáthinál, *Zichy* dandára Pándorf- és Ujfalunál, *Karger* dandára Nezsidernél. A legszélső balszárnyat *Sréter* Sopronyban álló különítménye képezte.

2. A *vágvölgyi* dandár *Beniczky* alatt 3000 fő, az északi szorosok védelmére.

3. A *felső-magyarországi* hadtest *Pulszky* Sándor alezredes alatt Kassánál; ereje 7000 fő.

4. Az *aradi* hadtest *Máriássy* József alezredes alatt. Arad körülzárolására; ereje 6000 fő.

5. A *bánsági* hadtest *Kiss Ernő* ezredes alatt; ereje 12,000 fő.

6. A *bácskai* hadtest *Eszterházy* és *Vécsey* ezredesek alatt; ereje 6000 fő.

7. Az *eszéki* hadosztály *Batthyány* és *Földváry* alezredesek alatt; ereje 4000 fő.

8. A *muraközi* hadtest *Perczel* Mór tábornok alatt; ereje 6000 fő.

9. Az *erdélyi* hadtest *Czecz* alezredes alatt; ereje 10,000 fő.

Végre

10. Komárom, Pétervárad, Lipótvár és Munkács helyőrsége; 12,000 fő.

Az erők ez elosztása nem volt tervszerű, hanem a viszonyokból önként fejlődött azáltal, hogy a magyar kormány mindazon irányokban, melyekről veszély fenyegetett, megfelelő erejű seregrészeket előretolni igyekezett. Így történt, hogy lassankint minden osztrák csoporttal egy-egy magyar csoport állott szemben s a főerők is ugyanegy irányba jutottak.

Hadművelési tervek. Windischgrätz herczeg a magyar haderők ellenálló képességében, különösen a schwechati csata után, igen

kevesett bízott; ő úgy vélte, hogy az osztrák seregek és oszlopok előnyomulását mi sem képes föltartóztatni s erre alapította hadműveleti tervét is.

Ez abból állott, hogy az összes osztrák seregek és oszlopok, azon helyekről, melyeket ép elfoglalnak, *központiasan Pest felé nyomuljanak elő.*

Ez előnyomulás közben, úgy remélte az osztrák fővezér, a magyar csapatok a szenvedett vereségek következtében szétbomlanak, s a mi még Pestig szorítottak, itt könnyen meg lesz semmisíthető. Pest elfoglalásával kezeibe jut a forradalom központja is, minek folytán a további törekvés még csak az lesz, hogy a magyar haderő maradványai szétűzessenek, s új csapatok keletkezése megátoltassék.

A magyar haderőnél sem azok összeségére, sem az egyes hadseregek és seregrészek számára előre megfontolt hadműveleti terv nem volt, ha csak nem a tiszta védelem, lépésről-lépésre végrehajtandó visszavonulással.

Erre mutat a felső-dunai hadtest magatartása, melynek parancsnoka, Görgey tábornok, előbb Győrnél, azután a Vértes hegyében szándékozott ellenállást gyakorolni. Komáromot, mint hadászati támpontot, sem Görgey, sem a honvédelmi bizottmány, mely befolyását a hadműveletek vezetésére is érvényesítette, figyelembe nem vették.

A hadműveletek lefolyása. Az osztrák oszlopok előnyomulására határidőül *deczember 16-dika* volt kitűzve; a fősereg előnyomulását azonban Simunicis támadásának meg kellett előzni.

Ez meg is történt; *Simunicis* megtámadta *deczember 14-én* a nádasi szorost s Ordódy dandárát visszaverte. Görgey erre *Guyont* küldte segítségére, ki Ordódyval együtt *deczember 16-án* Nagyszombatnál új ellenállást kísérelt meg, de siker nélkül.

Az osztrák fősereg az I. és a tartalék-hadtesttel a Duna jobb-, a II. hadtesttel annak balpartján nyomult elő. Ez előnyomulás *deczember 16-án* a *Pándorf* melletti ütközetre vezetett, melyben a Zichy-dandár a Schwarzenberg-hadosztály által visszaverettet. Karger dandára és Kmetty lovassága pedig a Hanság felé szorított.

Erre az egész magyar sereg *Győrre* vonult vissza, hová 19-én

érkezett meg. Windischgrätz ekkor a II. hadtestet is a Duna jobb partjára vonta át.

Görgey nem szándékozott Győrnél, melyet védelemre alkalmasnak nem talált, ellenállást gyakorolni; de Kossuth kívánatára s mivel az osztrák sereg nem támadott, mégis *deczember 27-ikig* maradt ez állásban, a mikor is — az osztrák sereget fejlődésre bírván — a pesti úton *Bábolna* felé visszavonúlt. Itt az osztrák Ottinger lovas dandára megtámadta Görgey elkésett utóvédét, minek folytán heves küzdelem fejlődött ki, mely a magyar hátvédnek közel 1000 emberébe került.

Deczember 28-án este a felső-dunai hadsereg a Vértes hegy-ségbe ért, hol *Felső-Gallánál* állást kelle foglalnia, s Perczel csatlakozásra utasított hadtestét bevárnia. Bár Görgey ez állást ép oly kevésbé találta alkalmasnak, mint a győrit, egyelőre megállapodott.

Perczel Mór ezalatt, miután Görgey seregéhez sem Pozsonynál, sem Győrnél nem csatlakozhatott, Kisbernek tartott, *deczember 29-én* pedig Moórra ment. Miután az osztrák sereg a II. és a tartalék-hadtesttel Görgey visszavonulását követte, az I. hadtesttel pedig Kisbér, Moór és Martonvásár felé tartott, Perczelnek az osztrák I. hadtesttel össze kelle ütköznie.

A moóri csata. 1848 deczember 30-án.

Perczel tábornok Moórnál 6300 fővel rendelkezett, közte 700 lovassal és 24 löveggel. Jellacsics a Grammont elővéd dandárral reggel 5 órakor indult el Kisberről; nyomban követte a dandárt a Hartlieb hadosztály és Ottinger lovas dandára.

Midőn az osztrák csapatok, a Grammont dandárnak az erdőben elhelyezett tűzvonalá által földve fölfejlődtek, a támadás dél előtt 10 órakor megindult.

A harc rövid ideig tartott s Perczel kénytelen volt hátrálni, mely azután, bár a veszteség csak 1500 fő volt, majd teljes föloszlásba ment át.

Görgey föl akarta ugyan venni Perczel hadtestét, de látva a föloszlást, erről lemondott, s a honvédelmi bizottmány rendeletét követve Budapest felé vonúlt, hogy a főváros védelmére ütközetet kockáztasson.

De erre a dolog nem került. Az *1849 január 2-án* Pesten tartott hadi tanácsban elhatároztatott, hogy a főváros — honnét az országgyűlés már január 1-én Debreczenbe vonult — feladassék; Windischgrätz seregével csak Perczel maradjon szemben, Görgey pedig 16,000 főnyi edzett csapattal Váczon és Nyitrán át a Simunics által ostromolt Lipótvár fölmentésére induljon.

Windischgrätz tehát Buda előtt ellenállásra nem talált, s a *fővárost 1849 január 5-én megszállotta.*

Az osztrák mellék oszlopok működése a következő volt:

Simunics a nagyszombati ütközet után nem csatlakozott az osztrák főserег előnyomulásához, hanem a magyar kézben lévő Lipótvárat fogta ostrom alá.

Frischeisen oszlopa benyomult ugyan az országba, de a fölkelés visszatérésre bírta; a morvaországi hadparancsnok most Götz tábornok alatt egy nagyobb különítményt állított össze s azt újból betörésre utalta.

Schlick hadteste, mely a Fiedler, Pergen és Deym dandárokból állott, a Dukla szoroson még *december 6-án* átkelt s Eperjes felé vonult előre. A vele szemben álló *Pulszky Sándor* alezredes Eperjest feladva, 7000 főnyi, nagyjából nemzetőrökből s kaszás fölkelőkből álló hadtestével, a *Budamér* melletti állásba vonult vissza. Schlick ez állást *december 11-én* támadta meg, s a magyar fölállítás balszárnyát átkarolva, Pulszky hadtestét csakhamar visszavonulásra bírta. Az üldözést *Dorniczky* lengyel legiója tartóztatta föl. A magyar hadtest 200 főt veszített s Miskolcra vonult vissza; Schlick délután 5 órakor bevonult Kassára s azt megszállta.

Schlick december 26-ig maradt Kassán s csak akkor indult tovább, hogy Windischgrätz főserегéhez csatlakozzék.

A magyar kormány ez idő alatt Mészáros hadügyminisztert rendelte ki Schlick visszavetésére, a hadtest létszámát egyidejűleg 15,000 főre emelvén, mely létszámban 1500 lovas és 28 löveg volt.

Schlick előnyomulása közben december 28-án Szikszónál talált Mészáros hadtestére s részint jobb állás választása végett, részint mert *Kassa* mögött fölkelő csapatok jelentkeztek, Kassára visszavonult.

Mészáros most Kassa ellen menetelt. Itt, a várostól délre,

ment végbe *1849 január 4-én* a 2-ik csata, mely azonban az elsőnél nem volt szerencsésebb. Mészáros hadteste a lövegtüzet ki nem állva szétfutott, 600 foglyot s 16 löveget hagyva az osztrákok kezei között. A hadtest maradványai Miskolcra menekültek.

Erdélyben Puchner altábornagy, bár majd 17,000 ember fölött rendelkezett, a Nagyvárad felé tervezett előnyomulással folyton késett, mígnem *Bem József* tábornoknak a magyar hadtesthez való megérkezésével a kezdeményezés kezeiből kiragadtatott.

Bem december 16-án érkezett a hadtest főhadiszállására, Szilágy-Somlyóra: a 12,000 főre menő, 1200 lovassal és 24 löveggel rendelkező magyar hadtest jobb szárnya *Riczkó* alatt a csucsai szorosban, közepe *Czech* alatt Zilahnál és Zsibónál, balszárnya *Zsurmay* alatt Nagy-Bányánál állott.

Bem e három irányból központiasan Kolozsvár felé szándékozott előnyomulni. Ugyanekkor készült Puchner is a csucsai szoros megtámadására, még pedig olykép, hogy a szorost *Wardener* tábornok arcban támadja meg, míg *Urbán* annak jobb oldalába nyomuljon. A támadást *december 8-án* *Urbán* kezdte meg, de *Riczkó* által visszavetettet. Ugyanígy járt *Wardener december 19-én* a Csucsá ellen intézett főtámadással, mire *Bánffy-Hunyadra* vonult vissza; a Zsibónál fölállított oláhok ugyane napon teljesen szétverettek.

Bem támadása most már akadálytalanul végbemehetett, s a magyar hadtest *december 26-án Kolozsvárott egyesült*. A *Wardener*-től elvágott *Urbán* éjjel és kerülő úton menekült Bethlenre, hol a Deésről visszavetett *Jablonszkyval* egyesült.

Bem, miután Szamosújvár és Deés megszállása által hátát biztosította, Besztercze felé indult s a *Bethlennél* álló *Jablonszkyt* és *Urbánt december 29-én* megverve, előbbi Besztercén, utóbbit Naszódon át *Bukovinába szorította ki*.

Erdély északi része tehát ismét a magyarok kezében volt.

HADMŰVELETEK A KÁPOLNAI CSATÁIG.

Erőviszonyok. Az *osztrák* seregnél nagyobb változások nem állottak be, s csupán azt kell fölemlítenünk, hogy *Windischgrätz*

serege a Ramberg hadosztálynak Komárom előtt való visszahagyásával s más kikülönítések, valamint a veszteségek következtében felére olvadt le, s a Bécsben Welden alatt álló tartalék-seregből csak lassan pótoltatott.

A magyar sereg létszáma folyton növekedett s az új alakulások napról-napra hasznavehetőbbekké váltak.

Bárha egységes fővezérlet még mindig hiányzott, s ennek helyét a honvédelmi bizottmány nem épen tökéletesen pótolta, a hadsereg mégis január 1-ső napjaiban hadtestekbe szerveztetett.

Ez új hadtest-beosztás a következő volt:

1. *Klapka*, a felső Tiszánál, ugyanaz, mely Mészáros alatt Schlick ellen működött.

2. *Perczel*, a közép Tiszánál, részben a felsődunai hadseregből szervezve.

3. *Damjanics*, a szerb hadszínhelyről elvont részek.

4. *Hadik*, az ugyanott visszamaradó részek.

5. *Gál*, az Aradot körülzárva tartó csapatok.

6. *Bem*, az erdélyi hadtest.

7. *Görgey*, a volt felsődunai hadsereg.

8. *Majthényi*, Komárom helyőrsége.

Görgey hadteste a parancsnok által Váczon négy hadosztályra: *Aulich*, *Kmety*, *Piller* és *Guyon*, továbbá *Simonyi* különítményére osztatott; ereje 15 zászlóalj, 23 lovas század és 72 löveg, összesen 16,000 fő volt.

Hadműveleti tervek. A magyarok részéről a január 2-án megtartott hadi tanács, mint említettük, Görgeynek Lipótvár elleni előnyomulását, Perczel hadtestének pedig a Tisza mögé vonulását állapította meg.

Az osztrák fővezér kezdetben tervtelenül állott, midőn pedig a magyar sereg két részre oszlásáról értesült, Görgey üldözését határozta el.

A hadműveletek lefolyása. Görgey hadteste január 6-án ért Vácra s miután hadtestét a jelzett módon újra szervezte, továbbmenetelt Nyitra felé.

Január 11-én *Aulich* alatt álló elővéde *Verebelynél*, *Guyon* által vezetett utóvédje pedig *Ipolyságnál* egyszerre támadtatott meg. Előtte ugyanis *Simonics* csapatai voltak, melyek az ostromot

födöztek, hátában pedig *Csorics* hadosztálya, melyet *Windischgrätz* a magyarok üldözésére küldött.

Görgey, miután küldetésének czélját — hogy t. i. *Windischgrätz* figyelmét a Tisza vidékéről, hol az I., II. és III. hadtestből egy új hadsereg alakítása volt folyamatban, elvonja, *Simunic*ot pedig *Lipótvár* ostromának föl hagyására bírja — *már is elérte*, a *bányavárosokba* vonult, hogy szükségleteit fődözze, hadtestét kiegészítse s annak szervezetét megszilárdítsa. Ezt annál könnyebben tehette, mert bár minden oldalról osztrák csapatokkal volt körülvéve, ezek kevés tevékenységet fejtettek ki.

Csorics csak *január 21-én* támadta meg újra Görgey utóvédét *Szélaknánál*, *22-én* pedig *Selmecznél*. *Guyon* hadosztálya mindkét esetben visszavetettetett ugyan, de ez nagyobb következményeket maga után nem vont. Görgey hadtestét *január 25-én* *Besztercebányánál* újból összegyűjtván, megindult a Szepességbe, hogy a hadügyminiszter rendeletehez képest a *Schlick*kel szemben álló *Klapka* hadtestéhez csatlakozzék.

Windischgrätz ez idő alatt, miután *Schlick* kérelmére 4000 főt ennek megerősítésére küldött, *Szolnoknál* álló elővéde pedig, az *Ottinger* lovas dandár, *Perczel* által *január 22-én* megveretett és *Czeglédre* visszavetettetett, *Csorics* hadosztályát az üldözésről visszarendelte. Görgeyt tehát csak *Götz* dandára követte a Szepességbe.

Mielőtt még *Schlick* az erősítést megkapta, újból előnyomult, de *Klapka* az ellene *január 22-én* intézett támadást *Tokajnál* visszaverte, midőn pedig *Schlick* az erősítések megérkeztével *január 31-én* második támadást intézni akart, *Klapka* ez elől ügyesen a Tisza mögé vonult.

Schlick *Klapkát* a Tisza mögé annál kevésbé követhette, mert híreket kapott, hogy Görgey hátában áll, *Kassa* fődözésére pedig csak a *Deym* dandár maradt vissza.

Ennek *Löcsénél* álló elővédebe ütközött Görgey, midőn *Kassa* felé tovább előnyomulni szándékozott.

Görgey a *Branyiszko*-szorosban állást foglalt *Deym* dandárt kikerülhette volna ugyan, de ekkor *Götz*nek *Schlick* hadtestéhez való csatlakozását segíti elő; elhatározta tehát, hogy a *Branyiszko-szorost* megtámadja.

Február 5-én kora reggel indult meg *Guyon* hadosztálya ez emlékezetes támadásra s délelőtt 9 órakor hajtotta azt halált megvető bátorsággal végre. A roham sikerült, Deym dandára Eperjes felé visszavetett.

A következő napon Görgey Eperjesre ment, a Tisza mellől visszasiető Schlick pedig hadtestét a *budaméri* állásban vonta össze. A mérkőzés azonban elmaradt, mert Schlick arról értesült, hogy Klapka újra előnyomúl s elővéde már Forrónál áll; az osztrák vezér ennél fogva két tűz közé jutni nem akarván: Tornán és Rimaszombaton át Losoncz felé vonúlt, hogy Windischgrätz seregéhez csatlakozzék.

Görgey és Klapka hadtestei ennek folytán február 10-én akadálytalanul egyesültek.

Hogy Schlick veszélyes helyzetéből oly könnyen kimenekült, annak oka egyrészt Görgey bizonytalansága, másrészt az újonnan kinevezett fővezér, *Dembinszki*, azon rendelkezése volt, hogy Klapka hadtestéből a Kazinczy és Máriássy hadosztályokat Miskolcra vonta, s így Klapka az egyetlen Dessewffy hadosztályal Schlicket meg nem támadhatta.

Dembinszki tett ugyan *február 14-én* kísérletet Schlick megtámadására s e végből *Putnokig* utána ment, de ez csak jelentéktelen utóvéd-harczra vezetett.

Kossuth sürgetésére Dembinszki döntő támadást tervezett az osztrák főszereg ellen.

Ennek zöme még mindig Pestnél, Jellacsics hadteste Szolnoknál állott, hova Ottinger fölvétele s a Tiszavonal fődözése végett január végével előretolatott. Schlick még útban volt Losoncz felé.

Dembinszki terve az volt, hogy a szerb hadszínhelyről útban levő Damjanich és Vécsey hadtestek, mint a magyar hadsereg balszárnya, Szolnokkal szemben állást foglaljanak s Jellacsics hadteste ellen tüntető támadást intézve, Windischgrätz figyelmét ide vonják. Ezalatt Görgey és Klapka hadtestei, összesen hét hadosztály, a Tarna-vonalon összpontosítatván, Gyöngyösön át Pest felé nyomuljanak elő.

E tervet azonban Schlick átlátta s míg maga arcot ismét keletnek fordítva, Eger felé lassan előnyomúlt, fölhívta a fővezért

is, hogy Pestről Gyöngyös felé tartson. Jellacsics hadteste Szolnoknál meghagyatott, Windischgrätz pedig 15,000 fővel megindult Gyöngyös felé, hova február 25-én megérkezett. Schlick ugyane napon Pétervásárnál állott.

Február 26-án elhatároztatott, hogy Windischgrätz Kápolna felé a Tarna-vonal ellen, Schlick pedig e vonal jobb oldalába, Verpelétre, meneteljen.

A magyarok részéről Dembinszki a Tarna-vonalat már 25-én megszállotta, minek folytán a következő napon a döntő ütközetnek be kelle következni.

A kápolnai csata. 1849 február 26-án és 27-én.

Dembinszki, ki még a balszárny tüntető támadásának bekövetkezésére várt, február 26-án csatára még nem számított s bárha *Görgy* és *Klapka* hadtestén kívül még *Répássy* hadtestének (midőn Dembinszki fővezérré neveztetett ki, Perczel leköszönt s hadtestét Répássy vette át) két hadosztálya is rendelkezésére állott, mi 9 hadosztályban 38,000 főt tett ki, az első napon csak négy hadosztályal állott a Tarna-vonalon, és pedig:

Desseffy hadosztálya (Klapka) Verpelétnél, egy előretolt különítménynyel Siroknál;

Pöntenberg hadosztálya (Görgy) Debrónél;

Máriássy hadosztálya (Klapka) Kápolnánál; Szekulics hadosztálya (Répássy) Kaálnál.

Összesen tehát első vonalban 17,000 fő, majd két mérföldnyi kiterjedésben.

Második vonalban állottak:

Schulcz (azelőtt Kazinczy a Klapka-hadtestből) Egernél és Baktánál; *Aulich*, *Guyon* és *Kmety* hadosztályai (Görgy hadteste) Maklár, Mezökövesd és Ábrány mellett, Répássy második hadosztálya *Hertelendy* Poroszlónál és Tisza-Fürednél. Ez erőkből azonban még a csata második napján is csak *Aulich*, *Guyon* és *Schulcz* csapatai vehettek a harcban részt, a másik két hadosztály (*Kmety* és *Hertelendy*) már nem.

Február 26-án Windischgrätz két oszlopban indult meg; a balszlop, *Wrba* altábornagy alatt, a *Csorics* hadosztály (*Wys* és

Colloredo ddr) és a tartalékhadtestből a *Schütte* dandár, összesen 11,000 fő Gyöngyösről az egri műúton Kápolnának, a jobb oszlop *Schwarzenberg* altábornagy alatt (*Dietrich* gy. és *Bellegarde* lovas dandár) Árokszállásról Kaálnak.

Délután 2 órakor ért Wys elővéd-dandára a Kápolnától nyugatra fekvő magaslatokra s lovasságának s tüzérségének oltalma alatt az út két oldalán fejlődött. *Colloredo* tőle balra tartva, csakhamar elérte az alsó-debrői erdőt, melyet *Pöltenberg* megszállás nélkül hagyott, s azt elfoglalta; midőn *Poltenberg* ennek visszavételét megkísérelte, az egész *Colloredo*-dandár ide vonúlt, míg a közte és Wys közt támadott hézagot tüzérség és *Schütte* dandára töltötte be.

A harc ezután álló ágyútűz jellegét vette föl, mely az éj beálltáig tartott.

Schwarzenberg *Szekulics* előcsapatait követve, balra kitért s a *Kompolt* előtti erdőben foglalt állást, melyben *Szekulics* és *Máriássy* csapataival szintén álló tűzharcot folytatott. Magyar részről a huszárok intéztek néhány merész rohamot, de siker nélkül.

Schlick e napon csak az est beálltával ért Sirokra s *Jdzikovszky* csapatait *Bakta* felé visszanyomva, a Tarna-hídat s *Szt. Máriát* megszállva, Siroknál táborozott.

A vezérlés a csata e napján nem működött, mert *Windischgrätz* Gyöngyösön, *Dembinszki* pedig *Görgey*vel *Egerben* volt; az utóbbiak a harc vége felé értek a csatatérre.

Február 27-én magyar részről a *Dessewffy* hadosztály *Schlick* föltartóztatására, *Verpelét* védelmére utasított; *Pöltenberg* *Debrőnél* *Schlick* es *Windischgrätz* egyesülését kellett hogy megakadályozza, *Máriássy* Kápolnánál, *Szekulics* Kaálnál állva hagytak. A második vonalbeli hadosztályok közül *Guyon* Kápolnához, *Aulich* Kaálhoz rendeltetett, *Kmety* pedig, mint általános tartalék, *Kerecsendre*. *Schulznak* *Eger* fődözésére (?) *Baktánál* és *Szoláthnál* kellett maradnia.

Windischgrätz Kápolnát szándékozott megtámadni, de csak akkor, ha *Schlick* *Verpelétnél* megjelent.

Ez reggel 8 órakor történt. A jobb szárnyon vezénylő *Klapka*, midőn *Schlick* *Verpelétet* 33 lövegből ágyúzni s nagy túlerővel

megtámadni kezdé, első sorban Pöltenberg hadosztályát, majd Schulcz hadosztályát is támogatásra rendelte; de Verpelét még e hadosztályok megérkezése előtt elesett s a Dessewffy hadosztály a Debrőtől északkeletre fekvő magaslatra vonúlt vissza, hol az időközben beérkezett Pöltenberggel együtt új védőállást foglalt. Schlick üldöző lovasságát Pöltenberg huszárjai s a 14. honvéd zászlóalj Verpelétre visszanyomták.

A középen Máriássy a Tarna jobb partján magát nem soká tarthatta s Kápolnára vonúlt, hol azután közte s Wys dandára közt elkeseredett helység harc fejlődött ki; bár e harczt maga Dembinszki vezette s Kápolnát a 47. honvéd zászlóalj s egy Zanini zászlóaljjal egyszer vissza is foglalta, déltájban Kápolna mégis az osztrákok kezeibe került.

A balszárny magát könnyen tarthatta.

A harcban déli 12 órakor beállott szünet egész délután $\frac{1}{2}$ 2-ig tartott, amikor Schlick, a megérkezett Pergen és Fiedler dandárok támogatásával, a most már Görgey által vezényelt Dessewffy és Pöltenberg hadosztályok állása ellen új támadást indított meg.

Mielőtt azonban e támadás nagyobb sikert aratott volna, Dembinszki, miután Colloredo Tótfalut és Debrőt elfoglalta, Kápolna pedig Wys kezében volt, délután $2\frac{1}{2}$ órakor az általános visszavonulást elrendelte. Ez a középen és a balszárnyon könnyen ment, a jobb szárnyon azonban Görgey azt csak Schulcz közreműködése mellett s csak nehéz küzdelemmel bírta végrehajtani.

Schulcz Egerre, Görgey Kerecsenden át Maklárra, a közép és balszárny Füzes-Abonyra vonúltak vissza. A visszavonulást Guyon s a később beérkező Kmety fődözték.

A veszteség az osztrákoknál állítólag csak 352 fő, a magyaroknál 1200 fő volt.

Dembinszki, azon véleményben, hogy az osztrákok békében hagyják, Mezőkövesd és Poroszló közt laktáborba szándékozott vonulni; midőn azonban Windischgrätz tovább is támadólag előnyomult, a hadtestparancsnokok önbatalmúlag a Tisza balpartjára keltek át, Dembinszki pedig a főbb parancsnokok ez irányban tett lépései következtében a főparancsnokság alól fölmentetett.

Helyébe ideiglenesen Görgey, majd később *Vetter Antal* tábornok lépett.

Windischgrätz támadása — bár jelentésében azon reményének adott kifejezést, hogy rövid idő alatt Debreczenben lesz — a Tiszánál véget ért; hadserege ismét Pest fődözésére vonult vissza s a Tisza-vonal megfigyelésére szorítkozott.

Damjanics és Vécsey — Dembinszkitől ellenparancsot nem kapván — a támadást Jellacsics ellen *márczius 5-én* végrehajtották s a *Szolnoknál* álló Karger dandárt Czegléd felé visszanyomták.

Windischgrätz erre seregét következőkép állította föl: I. hadtest Jellacsics, Kecskemét; II. Wrbna, Nagy-Körös; III. Schlick, Czegléd. Ez állásból szándékozott Damjanics ellen előnyomlani; de miután az márczius 10-én ismét a Tisza balpartjára húzódott, a támadás elmaradt.

A MAGYAR TÁMADÓ HADJÁRAT.

Altalános helyzet. A kápolnai csata katonai eredménye fölötté csekély volt, de annál nagyobb volt hatása a politikai helyzetre. Windischgrätz kivívott győzelmét túlbecsülve, kérkedő győzelmi jelentést küldött Bécsbe, minek alapján a bécsi kormány a márczius 4-iki alkotmányt hirdette ki, mely Magyarországot, mint *tartományt, az osztrák császárságba bekebelezi*.

E lépéssel nemcsak a békés kiegyenlítés vált lehetetlenné, de szülő oka volt ez a szerencse fordultával bekövetkezett *április 14-iki függetlenségi nyilatkozatnak is*.

Erőviszonyok. *Az osztrák főserég* viszonyai a hadjárat megkezdése óta annyiban változtak, a mennyiben a különítések, betegségek stb. által megfogyott seregnél a tartalék hadtest megszünt s helyébe a Schlick hadteste lépett.

A létszámok márczius végével a következők:

I. Jellacsics, Hartlieb, Schulzig és Ottinger hadosztályok 15,000 fő.

II. Wrbna, később Csorics; Csorics és Schwarzenberg hadosztályok 14,000 fő.

III. *Schlick*; Lobkovicz és Lichtenstein hadosztályok; 12,000 fő.

Kikülönítve volt:

*Simunic*s hadosztálya Komárom előtt s *Ramberg* hadosztálya Hevesben, összesen 5000 fő.

Alakulóban volt még *Wohlgemuth* tartalékhadteste mintegy 10,000 fővel.

A magyar főszereg Vetter s később Görgey parancsnoksága alatt a következő részekből állott:

1. *Klapka*; Dessewffy és Máriássy (később Kazinczy) hadosztályok; Mesterházy lovas dandár; 12,000 fő.

2. *Aulich*; Szekulics és Hertelendy hadosztályok; 10,000 fő.

3. *Damjanics*; Wysoki és Nagy Sándor hadosztályok; 12 ezer fő.

7. *Görgey* (később Gáspár), Gáspár, Kmety és Pöltenberg hadosztályok; Simon hadtest-tartalékja; Beniczky s más különítmények; 19,000 fő.

Az egész erő 53,000 fő, közte 63 lovas század és 184 löveg.

Hadművelati tervek. Míg Windischgrätz egyelőre pusztán megfigyelésre és védekezésre szorítkozott, a magyar sereg fővezére, Vetter, támadásra készült; még pedig most a jobb szárnyat képező hetedik hadtest nyerte azon megbízást, hogy előbb Tokaj-Miskolcz, majd Pest felé tűntessen, míg az első és második hadtest a harmadikkal való egyesülés végett Szolnok és Czibakháza környékére vonúlt, hogy innét Nagy-Körös felé támadólag előnyomúljon.

A hadműveletek lefolyása. A Görgey által vezetett hetedik hadtest Tiszafüredről márczius 8-án Rakamazra, majd a Tisza áthidalása után Tokajra, márczius 16-án pedig Miskolczra vonúlt; Beniczky által Kassát visszafoglaltatván, Rambergnek Hevesnél álló hadosztálya ellen fordúlt, ki azonban előle *Hatvanig* hátrált.

Vetter ezalatt márczius 18-án csakugyan átkelt Czibakházánál a Tiszán; de e hadműveletet csakhamar föladva, visszatért, a Tisza hídjánál csak Asbóth egy különítményét hagyva. Vetter most a hadsereget Tiszafüredre vezette s míg Görgey a Tarna-vonalon állást foglalt, a Tiszán átkelt s Mezökövesden át Gyöngyös irányában nyomult elő.

Március 30-án a hadsereg főparancsnokságát, Vetter megbetegedése folytán, *Görgey Arthur* tábornok vette át.

A következő napon a hadsereg egyesülve, *Gyöngyösnél* állott.

Windischgrätz a magyarok e mozdulatával szemben tanács-talan volt. Leginkább nyugtalanította Görgey előnyomulása s e miatt — mivel Komárom fölmentésétől tartott — legelőször is Ramberg hadosztályát Vácra rendelte, hogy a komáromi útát elzárja; a II. hadtest Hatvanra, a III. Jászberényre, az I. Czeglédre vonúlt. Midőn pedig egy különítménye Losoneznál Beniczky által szétveretett, Ramberg hadosztályának Balassa-Gyarmatra, a II. hadtestnek Vácra, a III-iknak Gödöllőre kelle vonúlnia.

Ekkor Windischgrätz, hogy a magyarok tervei felől tisztába jöjjön, Schlick által egy erőszakos kémszemlét rendeltetett Gyöngyös felé; ez *ápril 2-án* a *Hatvan* melletti ütközetet eredményezte, melyben a magyar 7. hadtest Hatvant és a Zagyva-vonalat birto-kába ejtette. Schlick visszavonúlt Gödöllőre s Windischgrätz most a II. hadtestet Vácra és az I. hadtestet Czeglédre szintén Gödöllőre rendelte.

Görgey a hatvani ütközet után csak a 7. hadtestet hagyta a pesti fővonalon, a másik három hadtestet Klapka alatt Árokszálláson és Jászberényen át Tápió-Bicskére irányította, az osztrák jobb oldal megkerülésére.

Ápril 4-én a megkerülő sereg *Tápió-Bicskénél* megtámadta Jellacsics Gödöllő felé vonuló jobb oszlopát s azt Szecső felé visszavetette; ezután pedig a 2. és 3. hadtest Szecsőn, Kókán és Dányon, az 1. hadtest Sülyön át Isaszegnek tartott, míg a 7. hadtest Hatvanból Gödöllő felé irányítottatott.

Windischgrätz a tápióbicskei ütközet után *ápril 5-én Gödöllő és Isaszegnél* a *Rákos-vonalon* foglalt állást oly módon, hogy a III. hadtest (Schlick) Gödöllőnél, az I. (Jellacsics) Isaszegnél állott. A II. hadtestet, mivel Windischgrätz — a helyzetet föl nem ismerve — még mindig úgy vélekedett, hogy a magyar sereg zöme Vác és Komárom felé törekszik, a fővezér *Vácra rendelte vissza*.

E rendelkezések ápril 6-án a gödöllő-isaszegi csatára vezettek.

Az isaszegi csata. 1849 ápril 6-án.

Görgey ápril 5-én azon véleményben volt, hogy az osztrák balszárny (Schlick) Aszódnál és Bagnál áll; ehhez képest Gáspárt, a 7. hadtest parancsnokát, arra utasította, hogy a következő napon Bagot támadja meg.

A főcsoporthnál a 3. hadtest (Damjanics) Szecsőről Kókán és Királyerdőn, az 1. hadtest (Klapka) Sülyről Sápon át reggel 5 órakor indultak Isaszegre; az első hadtest egy dandárt Péczelre kellett hogy küldjön. A 2. hadtest (Aulich) mint általános tartalék Dányra irányított.

A támadás alapeszméje tehát az, hogy míg a 7. hadtest az osztrák balszárnyat leköti, addig a sereg zöme — három hadtest — döntő támadást intézzen az osztrák jobb oldal ellen s ez által az egész osztrák sereget a fővárostól el-, észak felé nyomja.

Az osztrák hadtestek ápril 6-án még mozgásban voltak; Schlick akkor vonult Aszód és Bagról Gödöllőre, Jellacsics Dányról Isaszegre; mindkét hadtest délelőtt 11 órakor ért a megjelölt helyre s ép főzéshez készült, midőn hátvédeik a magyar csapatok által megtámadtattak.

Gáspár ugyanis, miután a hadtest-tartalékok hátának biztosítása végett Hatvanban hátrahagyta, a hadtest zömével, élén Kmety, utána Pöltenberg, s végül a Kossuth őrnagy által vezetett Gáspár-hadosztály, megindult Gödöllő felé. Az előnyomulás nagy óvatossággal történt; a Galga patak vonalán a hadtest megoszlott, de mivel az élre jutott Pöltenberg d. e. 12¹/₂ órakor Bagnál Schlick utóvédére bukkant, a hadtestet Gáspár ismét összevonta s ágyúharczot kezdett. Ez alatt a hadtest fejlődött; Pöltenberg a műúton, tőle balra Kmety; mindkettő Kis-Bagtól nyugatra; Kossuth Kis-Bagnál második harcsvonalban állott föl.

A Gödöllőn jelenlevő Windischgrätz Lobkovicz hadosztályát erre P.-Besnyőtől keletre, az út mindkét oldalán fejlődttette, míg Liechtenstein hadosztálya Gödöllő előtt foglalt állást.

Miután Gáspár tovább támadólag elő nem nyomult, a harc itt — néhány lovassági rohamot leszámítva — álló jelleget nyert.

Ez időtájban indult meg a harc Izaszegnél is.

Jellacsics hadtestének zöme ugyan már Izaszegnél állott, utóvéddandára, Rastics, azonban még a Királyerdőben volt s midőn a magyar csapatok közeledését észrevette, az erdő keleti szegélyén állást foglalt.

Damjanics Kóka felől, Klapka Súly felől körülbelül egy időben, d. u. 1¹/₂ óraker, értek a Királyerdő keleti, illetőleg déli szegélyéhez s az osztrák utóvéddandárt nagyobb nehézség nélkül az erdőn át Izaszeg felé visszanyomták.

Midőn azonban Klapka a Zákó dandárral a Királyerdő nyugati szegélyén fejlődött, Jellacsics a Schulzig hadosztály két dandárával támadást intézett ellene, hogy Rasticsnak a Rákoson való átkelését fődözze. E támadást a Zákó dandár nem bírta ki, visszavetettet s magával rántotta a mögötte álló Bobics-dandárt is.

Jellacsics azonban a nyert előnyt nem aknázhatta ki, mert időközben az erdőből Damjanics is kibontakozott; gyalogsága az erdő nyugoti és északi szegélyén, lovassága Nagy Sándor alatt a közte és Klapka közti szabad téren fejlődött. Damjanics ép támadni készült az isaszegi alsó malom hídja ellen, midőn Zákó dandára visszavetettet; Damjanics ekkor a tartalékban álló Kiss Pál dandárt küldé Zákó támogatására; Jellacsics ennek következtében, továbbá mivel jobb oldalában Schulcz dandára, még tovább Péczel felé pedig Dipold dandára mutatkozott, a támadással föl hagyott s az egész hadtesttel a Rákos jobb partján emelkedő magaslatokra vonult s itt foglalt állást. A Rákos völgyében csak Isaszeg helység és a malom maradtak megszállva.

Görgey mindez ideig nem volt a csatatéren, mert Kókán időzött s csak délután 2 óraker az ágyútűz tette figyelmessé, hogy Izaszegnél a csata már folyamatban van. Ekkor parancsot küldött Dányra a 2. hadtestnek, hogy Isaszegre vonúljon s maga a harc-terre sietett.

De Aulich már a hadsereg vezérkari főnöke által előbb Isaszegre irányítottat s mire Görgey d. u. 4 óraker a Királyerdőhöz ért, a 2. hadtestet már ott találta.

Erre már nagy szükség is volt, mert Windischgrätz, miután Gáspár a támadással föl hagyott, csak a Lobkovicz hadosztályt

hagyta vele szemben, míg a Liechtenstein hadosztályt a Vadas-kerten át Damjanics jobb oldalába vezette.

Görgey most azon föltevésben, hogy Gáspár Gödöllő ellen támad, Damjanicsot halogató harcra utalta s neki az északi erdőszél megtarthatására a 2. hadtest Mihályi dandárát rendelkezésére bocsátotta, Aulich hadtestének zömét pedig Klapka jobb szárnyán fejlődttetvén, az 1. és 2. hadtestet támadó előnyomulásra utalta.

Míg a Liechtenstein hadosztály az erdő északi szegélyével szemben fejlődött, Windischgrätz az I. hadtest Ottinger lovas hadosztályát s a Liechtensteinhoz tartozó Kisslinger lovas dandárt a magyar lovasságból álló közep megtámadására utasította. E támadást azonban Nagy Sándor rohamai és Aulich tűzérsege visszaverte.

Aulich most Klapka csapataival együtt benyomúlt az égő Isaszeg helységbe, majd fölhatoltak a honvédek a Rákos jobb partján fekvő magaslatokra is. De Jellacsics már ekkor elrendelte a visszavonulást Gödöllő felé s így nagy ellenállást ki nem fejthetett.

A magyar 1. és 2. hadtest elfoglalta a magaslatokat s ott ütött táborot. Liechtenstein Damjanics állása előtt egész estig állva maradt, a nélkül, hogy a rohamot megkísérelte volna.

A veszteség osztrák részen 1500, a magyarok részén körülbelől 1000 fő volt.

Windischgrätz még Aulich megérkezése előtt elhagyta a csatateret, azon meggyőződésben, hogy diadalt aratott s Gödöllőn ki is adatta a parancsot Jellacsicsnak a magyarok üldözésére (!); a dolog állása felől csak akkor nyert tudomást, midőn este 9 órakor Jellacsics hadtestével egyetemben Gödöllőre érkezett.

Az osztrák fővezér most a seregnek Pest felé való visszavonulását rendelte el; ugyanoda hívatott Váczról a II. hadtest is, míg ennek helyét Vácznál Ramberg hadosztálya foglalta el.

Midőn tehát a győzelmes magyar hadsereg ápril 7-én Gödöllőre ért, azt üresen találta; a visszavonuló osztrák sereget a 7. hadtest egy hadosztálya Czinkotáig követte s azután Kerepesre vonúlt.

Komárom fölmentése. Buda bevétele.

Görgey még ápril 7-én Gödöllőn elhatározta, hogy a legközelebbi hadműveletek Komárom fölmentésére irányuljanak.

Ezt oly módon szándékozott végrehajtani, hogy míg a 2. hadtest Kerepesnél, a 7. pedig Dunakeszinél az osztrák sereggel szemben állva marad, addig az 1. és 3. hadtest Váczon, Ipoly-ságon és Léván át Komáromba vonúl; Vác bevétele után a 7. hadtest is elvonúl s csak a 2-dik marad Pest előtt.

Görgey ápril 10-én ért Vác elé, hol Ramberg hadosztályát ideiglenesen Götz vezényelte. Ez csak későn vette észre, hogy nagy túlerő áll vele szemben s visszavonulását fődözendő, Vác előtt a harcztot fölvette, melyben ő maga elesett, csapatai pedig tetemes veszteségeket szenvedtek.

A menetet ezután a kijelölt irányban folytatva, Görgey Ó-Bars és Zsemlér közt ápril 15-én mindhárom hadtesttel a Garam-vonalhoz ért s azon hidakat veretett.

Windischgrätz Vác elestéről csak ápril 15-én nyert tudomást; Aulichchal szemben eddig csupán kémszemlék rendezésére szorítkozott, de most őt visszavetni szándékozott, hogy azután a II. és III. hadtesttel Esztergomon át a Duna balpartjára vonúljon s egyesülve a Vág vonalán időközben megalakult s *Wohlgemuth* altábornagy alá helyezett IV. hadtesttel, a magyar seregnek útját állja.

Mielőtt azonban e műveletek végrehajtottak volna, *Windischgrätz* a parancsnokság alól *ápril 14-én*, tehát ép a debreczeni függetlenségi nyilatkozat napján, letétetett s helyébe *Welden* tábornagynagy neveztetett ki.

Welden ápril 17-én ért Esztergomba s *Wohlgemuth* hadtestét a magyar sereg föltartóztatására a lévai úton Nagy-Sarló felé előre toltta, a II. hadtestet pedig Esztergomba rendelte.

Wohlgemuth ápril 19-én ütközött össze a magyarokkal a *nagysarlói csatában* Klapka és Damjanics hadtestei által megveretvén, ápril 20-án a Nyitra, 21-én pedig Sellyénél a Vág mögé vonúlt.

Ugyane napon vonúlt be a magyar hadsereg az *ostrom alól fölmentett Komáromba*.

Görgey azonnal a hajóhíd helyreállításához fogott, de mivel ez csak ápril 26-ára készült el, az osztrák fővezérlet időt nyert.

Ezt az *Ausztriába való visszavonulás* előkészítésére használta föl. Budán a vár megvédelmezésére *Hentzi* tábornok dandára hagyatott vissza, az I. hadtest kiegészítés végett Székes-Fehérváron át Horvátországba küldetett, a II. és III. hadtest pedig Komáromnál egyesítetett. Midőn tehát Görgey ápril 26-án serege egy részével a Duna jobb partjára átkelt, az osztrák sereget erős védőállásban találta, melyet meg nem támadhatván, a várba visszament. Welden ezután Pozsonyba vonúlt, hol Wohlgemuthtal összeköttetésbe lépett.

Míg az osztrák fővezér a sereg kiegészítésén és újjászervezésén működött, míg a bécsi diplomácia a katonai balsikerek folytán *Oroszország segítségét* szorgalmazta, Görgey — a Gáspár leköszönése után Pöltenberg parancsnoksága alá helyezett — 7-ik hadtestet Győr felé előre tolván, a sereg zömével *ápril 28-án Budára indult*, hogy a fővárost s a budai várat hatalmába ejtse. A megbetegedett Damjanics hadtestét *Knezics*, a hadügyminisztert helyettesítő Klapka hadtestét *Nagy Sándor* vette át.

Május 4-en Buda körül volt zárva; a Gellérthegy felől a jobb szárnyon a 2. Aulich, a középet képező nyugoti arczvonalon a Svábhegyig 1. Nagy Sándor, továbbá északra pedig 3. Knezich állott; végre a 7. hadtesttől Kmety hadosztálya a legszélső bal-szárnyat a Dunáig képezte.

Az ostrom részleteit mellőzve, megemlítjük, hogy a vár a *május 21-én* végrehajtott harmadik rohamnál, a leghősiesebb ellenállás daczára, bevétellett. A várfalakra a 28-ik és 47-ik zászlóalj honvédei léptek föl legelőször, a székesfehérvári bástyától délre ütött résen. Hentzi tábornok, 36 tiszt és 1000 főnyi legénység volt a védők vesztésege; a magyarok sebesültjeinek száma 5 tiszt és 665 fő; az elesettek száma ismeretlen.

HADI ESEMÉNYEK A DÉLI ÉS KELETI HADSZÍNHELYEN.

A déli hadszínhelyen Damjanics és Vécsey eltávozása után a 4. Hadik és 6. Gál hadtestek általában védő harcztot folytattak, mignem a parancsnokságot márczius 1-én *Perczel Mór* tábornok vette át.

Ez előbb a Nugent által ostromlott Pétervárad fölmentését kísérlette meg; ennek sikertelensége után megtámadta a szerbek *Szent-Tamás* melletti fő táborát s a szerbeket *ápril 3-án* szétverte.

A titeli fensík megtámadása ugyan szintén nem sikerült, de bevette Perczel ápril 19-én Ó-Becsét.

E műveletek által az osztrák-szerb csapatok a déli hadszínhelyen védelemre voltak utalva s csak a titeli fensík maradt birtokukban.

Erdélyben Bem, miután Jablonszkit és Urbánt Bukovinába szorította, Marosvásárhelyre vonult, hogy Puchner főerejének támadását fölfogja.

A Küküllő völgyben *Szőkefalvánál* találkozott a két erdélyi fővezér; a *január 17-én* vívott ütközetben Bem győzött s Puchner Medgyesen át N.-Szebenre hátrált. Bem *január 21-én* megtámadta *Nagy-Szebent*, de siker nélkül; ekkor *Szelindekre* vonult s ez erődített állásában Puchner január 30-iki támadását visszautasította.

Miután a Bánságból segélyt várt, serege egy részét Kemény alatt Dévára küldé, maga pedig 2000 emberrel *Vizaknánál* foglalt állást; itt következett be Puchner második támadása *február 4-én*. Bár Puchner 12,000 emberrel támadt, Bem e támadást visszaverte; de midőn maga ment támadásba át, maroknyi hada szétveretett. Bem most Szász-Sebesre vonult, majd Szászvárosra s végre *Piskire*, hol Keménynyel újra egyesülvén s Déváról a Beke hadosztályát is magához vonván, *február 9-én* Puchner hada fölött fényes győzelmet nyert. Bem most Marosvásárhelyre ment, visszavetette Urbánt újból Bukovinába, majd visszatérve, Puchnernek, ki Szebenben egy Oláhországba bevonult orosz hadosztály által fölváltatván, újra előnyomult, újabb támadása alkalmával *Medgyesnél* márczius 2-án újtát állotta.

Ezután Bem Segesvárra vonúlt vissza s Puchner előtt 3000 főt hagyva, 9000 fővel Nagy-Szebenre menetelt; megverte *márctius 11-én* Skariatine 15,000 főnyi orosz hadosztályát a *nagyszebeni csatában*, elfoglalta Nagy-Szebent s az oroszokat a Vöröstorony-szoroson át Oláhországba visszaűzte. Midőn pedig Puchner Segesvárról visszatérve, Nagy-Szebenhez közeledett, Bem, ki még 5000 székelylyel is erősbödött, az osztrák hadtestet is Oláhországba szorította ki.

Evvél Déva és Gyula-Fehérvár kivételével egész Erdély a magyarok kezében volt.

Az osztrák hadtest május havában Orsovánál akart ismét az országba betörni, de Bem 12,000 emberrel elébe ment s úgy az osztrákokat, mint Theodorovics szerb hadtestét ismét török területre nyomta vissza. Ezután Bem ismét Erdélybe ment.

AZ OSZTRÁK-OROSZ SZÖVETSÉGES HADAK TÁMADÓ HADJÁRATA.

Általános helyzet. Az 1849. év május havában a helyzet sokkal kedvezőbb volt, mint 1848 december havában. A magyar fegyverek diadalt arattak minden hadszínhelyen s a támadó hadseregeket az ország határán át visszaűzték. Buda magyar kézben volt ismét s az országgyűlés Pestre költözött vissza.

De ép most, a siker tetőpontján, volt a magyar függetlenségi harc a legválságosabb helyzetben s a bukás annál rohamosabban következett be. Egyrészt az április 14-iki függetlenségi nyilatkozat okozta ezt, mert a forradalom ez által az eddigi törvényes útról letért, a vezetésben meghasonlás következett be, a kiegyezés lehetetlenné vált. Másrészt pedig okozója volt a bukásnak az orosz beavatkozás, mely már küszöbön állott.

Bármily hősieesen, bámulatos erővel és kitartással védekezett is Magyarország, két *nagyhatalom* együttes erejének ellen nem állhatott s a gyászos vég előrelátható volt.

Ervizonyok. A szövetséges osztrák-orosz haderő, mely Magyarország leverésére az 1849-ik év június havában mozgósított, közel 400,000 főre rugott. És pedig:

Osztrák főszereg.

Fővezér: *Haynau Gyula* báró, tábornaszernagy.

I. *Schlick* (Wallmoden, Lobkovicz, Liechtenstein hadosztályok).

II. *Csorics* (Colloredo h. o. 4. ddr).

III. *Schwarzenberg* (Schütte, Moltke hadosztályok).

IV. *Wohlgemuth* (Benedek, Herzinger, Budits hadosztályok).

Panyutin orosz önálló hadosztálya.

Összesen 83,000 fő, közte 78 lovas század és 336 löveg.

Osztrák mellékseregek.

Jellacsics déli hadserege 44,000

Temesvár helyőrsége 9,000

Clam Gallas Erdélybe szánt hadteste Oláhországban 11,000

Springinsfeld (előbb Urbán) bukovinai oszlopa 3,000

Nobili és *Nugent* tartalék hadtestei 16,000

Kisebb helyőrségek 10,000

Az osztrák erők összege 176,000, közte 150 lovas század és 605 löveg.

Orosz hadsereg.

Fővezér: *Paskievics Erivánszky Iván*, varsói herceg, tábornagy.

II. *Kuprianoff* 37,000

III. *Rüdiger* 34,000

IV. *Cseodajeff* 40,000

Grabbe különítménye 18,000

Sacken különítménye 10,000

V. *Lüdersz* 30,000

Grotjenhelm 11,000

Dragonyos hadtest... .. 14,000

Az orosz erők összege 194,000 fő, közte 307 lovas század és 587 löveg.

A szövetségesek egész ereje 370,000 fő, közte 457 lovas század és 1192 löveg.

E rendkívüli nagyságú erők ellenében a magyarok a következő seregeket és seregrészeket állíthatták:

Magyar seregek.

A *Görgey* alatt álló magyar főszereg az 1. Nagy Sándor,

2. *Asbóth*, 3. *Knezics*, 7. *Pöltenberg*, 8. *Klapka* hadtesteiből, a *Kmety*, *Görgey Armin*, *Horváth* és *Beniczky* különítményekből állott s ereje 62,000 fő volt, közte 83 lovas század és 229 löveg.

Ezenkívül fősorolándók:

Wisoky felső-tiszai hadserege (9. hadtest és *Kazinczy* h. o.) 16.500.

Vetter déli hadserege (4. *Tóth*, 5. *Vécsey* hadtest, Pétervárad őrsége) --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 37,000

Bem erdélyi hadserege (6. hadtest, *Inczedy* és *Stein* különítménye) --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 27,000

Guyon tartalékhadteste --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 9,500

A magyarok egész ereje tehát 152,000 fő, közte 148 lovas század és 450 löveg.

Hadművelti tervek. A *szövetséges* kormányok megállapodtak, hogy az osztrák főserg a Duna mindkét partján, az orosz főserg pedig Duklán, Kassán és Miskolczon át Pest ellen meneteljen, az összeköttetést Felső-Magyarországon át Grabbe hadosztálya képezte. Haynau törekvése e hadműveleteknél az volt, hogy az oroszokat mindenütt megelőzze s a magyar hadakat lehetőleg az oroszok közreműködése nélkül megsemmisítse. Erdély külön hadművelet tárgyát képezte, mely osztrák részről Clam-Gallas, orosz részről Lüdersz és Grotjenhelm föladata volt. Jellacsicsnak szabad kéz engedtetett.

Magyar részen Görgey az osztrák főserget, Bem az Erdélybe nyomuló hadakat, az elkülönített részek megtámadása által igyekeztek leküzdeni; a többi seregrészek védő magatartásra szorítottak.

A hadműveletek lefolyása. Buda bevétele után a magyar hadsereg visszatért Komáromba; Pöltenberg még mindig Győrnél állott, Kmety önálló hadosztálya a Felső-Rábához küldetett.

Görgey tudva azt, hogy az osztrák főserg két hadtesttel (I. és III.) a Duna jobb, két hadtesttel pedig (II., IV. és Panyutin) annak balpartján áll, előbb a balparton álló részeket szándékozott megverni s azután észak felé szorítani. E végből az 1., 2. és 3. hadtesttel a Vágnál támadó előtöréseket intézett, melyek június 9-én a *szeredi*, június 16-án a *zsigárdi*, 20-án a *peredi* ütközetre, június 21-én pedig a *peredi* csatára vezettek.

A peredi csata. 1849 június 21-én.

Haynau, seregének jobb összpontosítása végett, a IV. hadtestet és Panyutin hadosztályát is a Duna jobb partjára szándékozott átvonni; ebbeli rendelkezéseit június 18-án kiadván, a IV. hadtest már mozgásban volt, midőn Görgey támadó előnyomulását megkezdte.

A magyar támadás oly módon hajtott végre, hogy a tünnető 1. hadtest Szerednél, a zöm részéről a 2. Negyednél a Vágon, a 3. Pusztá-Aszódnál a Kis-Dunán kelt át s az osztrákokat észak felé kezdé szorítani. Az osztrák Pott dandár vissza is vettetett és a magyarok elfoglalták *Peredet* és Királyrévet; de Wohlgemuth, miután az orosz Panyutin hadosztályt magához vonta, támadásba ment át, míg Haynau a II. hadtesttel a negyedi és aszódi átkelő pontokat igyekezett hatalmába ejteni. E törekvését Klapka a 8. hadtest részeivel meggátolta s a magyar hadsereg akadálytalanul vonúlhatott vissza, de a csata, mely egyébként alig 600 főnyi veszteségbe került, elveszett. Görgey a sereget a Vág balpartjára vonta vissza s maga Budára ment a hadügyminiszteri teendőket átvenni.

Ez idő alatt a hadműveletek szünetelvén, Haynau a IV. hadtestet és Panyutin hadosztályát a Duna jobb partjára minden nehézség nélkül átvonhatta. Június 26-án az osztrák I. és IV. hadtest Hainburg és Győr közt, a III. Marczaltó és Csorna közt a Rába-vonalon állott.

Június 28-án indította meg Haynau a támadást a Rába-vonal ellen; az I. és IV. hadtest *Győrt* arcban megtámadva *Pöhltenberg* 7. hadteste, a III. az állás baloldalának megkerülése végett Rábán Árpásnál átkelve, *Kmetty* hadosztálya ellen fordult. *Kmetty Ihászinnál* vívott rövid ütközet után a főseregtől Pápa felé elnyomott, minek megtörténte után Schwarzenberg a Győrnél álló 7-ik magyar hadtest baloldalába jutott s az most Komárom felé visszavonulni volt kénytelen. Görgey előre rendelte ugyan még a 2. hadtestet is, de az csak Gönyőig jutott s itt a 7. hadtestet fölvette. A ket magyar hadtest a Czonzó patak vonalán rövid időre meg-

állapodott ugyan, de azután Komárom erődítményei mögé volt kénytelen vonulni.

Haynau most Komáromnak a jobb parton való körülzárását határozta el, hogy így a magyar sereget a Duna balpartján való kitérésre bírja, mely esetben az az előnyomulásban levő orosz főszeregbe fog ütközni.

Ezt megakadályozandó, Görgey július 2-án serege nagyobb részével kitört s a *komáromi első csatában* heves küzdelem fejlődött ki, mely azonban eredményre nem vezetett (Görgey megsebesülése). Az osztrák sereg most az I. hadtesttel Ácsnál, a IV-ikkel Mocsánál, az orosz Panyutin hadosztálylyal P.-Csémnél, a III. hadtesttel N.-Igmádnál foglalt állást. A Csallóközben levő II. hadtesttel az összeköttetés a Lovadnál vert hídon át helyreállított.

Kossuth, Dembinszki tanácsára, már a győri csata után elhatározta, hogy az osztrákok ellen Komáromnál Klapka parancsnoksága alatt csak mintegy 20,000 főt hagy vissza, a sereg többi részét Wisoky hadtestével s a Perczel tábornok alatt alakulásban levő más reszekkel együtt egy nagy *tiszai hadsereggé* egyesíti s az oroszok ellen küldi. Görgey a vonatkozó parancsot már június 30-án megkapta, a végrehajtással azonban késett, a komáromi csata után pedig az elvonulást egyenesen megtagadta. Kossuth erre a fővezérlettől fölmenti s Mészárosot nevezi ki. Az ez ügyben lefolyt áldatlan viszály Görgeynek a parancsnokságban való megmaradásával végződött ugyan, de a forradalom e két — politikai és katonai — vezéralakja közt kitört egyenetlenség csak sietteté a bukást, mely a nemzetre várt.

Időközben a helyzet megváltozott; az oroszok előnyomulása folytán a tiszai sereggel való egyesülés nem volt már valószínű, minek folytán a kormány a felső-dunai seregnek a bács-bánsággal való egyesítését kívánta. Görgey hajlandó volt erre, de előbb még az osztrákokat az útból el kelle verni, hogy a menet déli irányban végrehajtható legyen.

Görgey e végből július 11-én Klapka vezérlete alatt (ő maga beteg volt) új kirohanást intéztetett, mely a komáromi második csatát idézte elő.

A komáromi második csata. 1849 július 11-én.

Haynau július 8-án nyert tudomást arról, hogy az orosz sereg Miskolcra Pest felé elindult; nagy fontosságot tulajdonítván annak, hogy Pest osztrák és ne orosz csapatok által foglaltassék el, miután úgyszólván híre járt, hogy a magyar főszereg Vácra visszavonulni készül, Haynau az osztrák III. hadtestet július 9-én és 10-én megindította Buda felé; miután továbbá a II. hadtest még a Csallóközben volt, így a július 11-én végrehajtandó támadásnál a magyarok ellen csak az I. és IV. hadtest és a Panyutin orosz hadosztály állott.

Klapka rendelkezései szerint a Janik és Rakovszky hadosztályok (8. hadtest) Aschermann alatt, mint legszélsebb jobbszárny, az *ácsi erdőt* keletről támadják meg; a 7. Pöltenberg hadtest a műúton nyomul elő s Pikéty lovas hadosztályával (32. lovas század) a *herkályi erdőt* dél felől s azután Ács helységet támadja meg; a 3. Leiningen hadtest a Nagy-Igmánd felé vezető úton a *Csémi* pusztát támadja meg; az 1. Nagy Sándor Moca ellen nyomul, Eszterházy hadosztálya Ó-Szőny ellen.

Az alapgondolat tehát az, hogy míg az osztrákok jobb szárnya (I. Schlick hadtest) ellen tüntetés folyik, addig a 8., 7. és 3. hadtest s egy lovas hadosztály azok balszárnya és közepe (IV. Wohlgemuth hadtest) ellen döntő támadást intézzen s közepén a csémi pusztánál, illetőleg Herkálnál áttörje.

A magyar csapatok előhatolását sűrű köd könnyítette meg.

Délelőtt 11 órakor kezdődött a harc, még pedig Aschermann hadtesténél, ki az osztrák előőrseket az *ácsi erdőbe* visszanyomta s az Eszterházy-hadosztálynál, Ó-Szőnyön túl az almási úton. Ugyanekkor ért Pikéty is Herkály elé, melyet Jablonovszky dandára védelmezett.

Déli 12 órakor a 7. hadtest a *herkályi erdő* ellen, a 3. Pusztá-Csém ellen fölvonult; ez utóbbit a 3. hadtest elővéde elfoglalta már, de a Herzinger hadosztály ellenében újból elvesztette; ekkor *Klapka* erős ágyútűz után új rohamot intézett s Csémet d. u. 2¹/₂ órakor visszafoglalta. Ugyanekkor elfoglalta Pöltenberg a *herkályi erdőt*, Aschermann az *ácsi erdőt*.

Ekkor indúlt meg az osztrák I. hadtest támadása az erdők ellen, melyek *háromszor* jutottak egyik kézből a másikba; a negyedik rohamnál azonban a magyarok az erdőtől végleg kivették s a homokhalmokon való rövid megállapodás után Aschermann és Pöltenberg *d. u. 5 órakor* hátrálni kényszerültek.

Pusztá-Csémnél a harc szünetelt, mert Klapka, Pikéty és Nagy Sándor támadására várt; de Pikéty Herkály ellen nem boldogult, Nagy Sándor pedig a mocsai úton csak az ó-szőnyi szőlőkig ment s itt megállapodott, Bechtold lovas hadosztálya ellenében. De Haynau ekkor Pusztá-Csémet a Herzinger és Panyutin hadosztályokkal s a Bechtoldtól átrendelt Simbschen lovas dandárral megtámadtatta s ismét visszavette. Miután a magyar 3. hadtest még egy utolsó kísérlete is meghiúsult, a visszavonulás delután 5 órakor itt is elrendeltetett.

Haynau előbb csak a Simbschen, majd a Lederer lovas dandárokat is üldözésre rendelte, de ezt Nagy Sándor lovassága meghiúsította.

Este 6 órakor a harc véget ért; a magyar sereg legnagyobb része az erődítmények mögé vonúlt.

A veszteség a szövetségeseknél 813, a magyaroknál 1500 fő volt.

A komáromi szerencsétlen kimenetelű csata után nem maradt többé más út, mint a Váczon át vezető. Klapka 20,000 fővel Komáromban maradt, Görgey 30,000 fővel július 14-én hajnalban elindult Vác felé, hogy a Tisza mögé vonuljon. Az osztrák seregből az I. és IV., később csak a II. hadtest maradt Komárom előtt, a többi Budára ment.

Az orosz *főszereg* ezalatt Kassán és Miskolczon át Pest felé előnyomult; Wisoki ellenállást ki nem fejthetett. Paskievics most Komárom ellen szándékozott menni, hogy Görgey seregének útját állja.

Midőn tehát ez *július 15-én Vác*hoz ért, itt már orosz csapatokat talált, melyeket kiűzve, a várost elfoglalta, azután pedig visszavetette Rüdiger elővédét, a Sass hadosztályt is és Gödöllő felé ment. De itt *Rüdiger* zömére találva, Vácra visszatérni kényszerült. Miután Rüdiger a II. hadtest csatlakozására várva, nem

támadott, Görgey időt nyert s Losonczon és Rimaszombaton át húzódott el, hogy a Felső-Tiszához jusson. Az oroszok, miután Perczel a Tisza felől előnyomult, Görgeyt nem üldözték.

Az orosz hadtestek czéltalan ide-oda menetelése megengedte Görgeynek, hogy kisebb küzdelmek után *július 29-én* Tokajnál a Tisza mögé vonúljon; Nagy Sándor Debreczenbe, a zöm tőle balra Nyiregyházán, Nagy-Kállón és Vámos-Pércsen át Nagy-Várad felé vonúlt. Nagy Sándort az orosz IV. hadtest *Debreczennél* elérve, szétverte, mire *augusztus 4-én* az egész magyar sereg Nagy-Váradra menetelt. Itt vette Görgey a kormány rendeletét, hogy augusztus 10-ig Aradra vonúljon.

Ez idő alatt Haynau Pestnél mintegy 50,000 főt gyűjtött össze, mely erővel a kormány új székhelye, *Szeged*, elfoglalására, azután *Temesvár* fölmentésére szándékozott menni, remélve egyszersmind a csatlakozást Jellacsics déli hadseregével. Ez azonban alig vált volna lehetségessé, mert a bán dolga időközben rosszra fordult. Ő ugyanis, miután seregét újra szervezte, június elejen Dályánál a Duna balpartjára átkelve, körülzárta *Péteváradot*, betört a Bácskába s fölégette Újvidéket; midőn azonban *Guyon* hadtestét *Hegyesnél* megtámadta, *július 14-én* súlyos vereséget szenvedett s előbb a titeli fensíkra, majd Szalánkeménél a *Duna jobb partjára menekült*.

Haynau három oszlopban indult a Tisza felé: Szolnok, Szeged és Szabadka irányában; de midőn megtudta, hogy a magyarok *Szegednél* erődített tábort építettek s ott *Dembinszki* alatt a felsőtiszai (Perczel) és déli (Vetter) seregek egyesültek, erejét egyesítette s e tábor megtámadását határozta el.

Dembinszki alatt valóban 38,000 fő volt e táborban, de a tábor oly helytelenül készült, hogy annak megvédelmezését *Dembinszki*, midőn Haynau *augusztus 1-én* támadásra készült, rögtön föladata s a Tisza balpartjára térve, a *szőregi* töltés mögött foglalt állást. Itt szándékozott mindaddig ellenállást gyakorolni, míg Görgey serege beérkezik.

Midőn azonban Haynau csakugyan támadásra indult, *Dembinszki* ez állást is rossznak találva, *Temesvár* alá szándékozott vonúlni; de már késő volt; Haynau *augusztus 5-én* délután 4 óra-

kor megtámadta az állást s a kifejlődött *szőregi csatában* a töltest elfoglalta.

Dembinszki most *Temesvár* alá vonúlt, hol *augusztus 9-én* újra megtámadtatván, ágyúharcz fejlődött ki; ez volt a magyar hadsereg *utolsó nagy csatája*, melyben, bár a végső pillanatban a parancsnokságot *Bem* vette át, *Haynau* maradt győztes. A magyar sereg romjai *Lugosra* menekültek.

Hogy *Bem* Erdélyből átjöhetett, annak oka az volt, hogy Erdély a magyarok részére már el volt veszve. Június közepén vonúltak be oda *Lüdersz*, *Grotjenhelm* orosz és *Clam-Gallas* osztrák hadtestei; *Bem* előbb *Grotjenhelm* ellen *Beszterczénél* és *Szeretfalvánál* állott, de midőn délen a segítség sürgősebb volt, *Maros-Vásárhelyen* át *Szepsi-Szt-Györgyre* menetelt s megverte itt *július 20-án* *Clam-Gallas* osztrák hadtestét; majd az *Ojtozon* át *Moldvába* tört be, de *július 28-án* már ismét *Maros-Vásárhelyre* tért vissza. *Lüdersz* ezalatt *Clam-Gallashoz* közeledni óhajtván, *Segesvárra* ment; itt támadta meg őt *Bem július 31-én* alig 6000 emberrel. A támadás nem sikerült, *Bem* serege szétveretett. De már két nap múlva ismét 8000 emberrel indult meg *Bem*, bevette *augusztus 5-én* *Nagy-Szebent* s az itt álló oroszokat a *Vöröstorony-szorosban* *Talmácsig* szorította. De *Lüdersz* ezt megtudva, gyors menetben *Nagy-Szebenbe* jött s már a következő napon *Bem* hadát hátban támadta meg. *Bem* utolsó serege szétveretett, Erdély elveszett.

A *temesvári szerencsétlen végű csata* után *Görgey* serege volt még egyedül harczképes. De ennek parancsnoka már *július közepe óta személyes* érintkezésben volt az oroszokkal s midőn *augusztus 11-én* *Kossuth* és a kormány leköszönt s a hatalmat, mint *dictator*, *Görgey* vette át: ez a *Bem* hadseregével való egyesülés eszméjét föladvá, seregével, mely 30,000 főt számított 144 löveggel, *augusztus 13-án* magát *föltételek nélkül* kegyelemre megadta s fegyvereit az általa ide hívott *Rüdiger* hadteste előtt *Világosnál* nyílt mezőben lerakta.

Klapka *Komáromban* még tartotta magát, sőt *Győrt* is visszafoglalta, de a *világosi fegyverletétel* után támadó működést többé ki nem fejthetett; a várat *október 2-án* csak akkor adta át, midőn a helyőrségnek tisztességes, jövő sorsukat biztosító föltételeket eszközölt ki.

EREDMÉNY.

A forradalom katonai leveretésének természetes következménye volt, hogy Magyarország megszűnt önálló ország lenni; szétdaraboltatott s darabjai mint koronatartományok illesztettek az osztrák császárságba. Így maradt ez 15 évig, mígnem 1867-ben a kiegyezés létrejött, mely Magyarországot a monarchiában Ausztria egyenrangú társává tette.

ÖSSZEGEZÉS.

A magyar függetlenségi harc legfényesebb tanúsága annak, mint képes egy hazaszeretettől áthatott, szabadságszerető, függetlenségét féltő nép még a legmostohább viszonyok közt is hatalmas erő kifejtésre; az álló hadsereg töredekeiből, melyek újonnan alakított csapatokkal kiegészítettnek s támogattatnak, lassankint egy hadműveletekre kész hadsereg fejlődik, mely a régi Ausztria, kipróbált vezérek alatt álló, szervezett, fegyelmezett, harcedzett csapatait végre leküzdí s diadalmas csaták után az ország egész területét fölszabadítja. Kétségtelen dolog, hogy a magyar fölkelés az oroszok beavatkozása nélkül csak nehezen lett volna elfojtható; lehet, hogy a Windischgrätznél erélyesebb Haynau talán több előnyt vív ki, de valószínű, hogy a magyar hadak az orosz invasió nélkül a harcot legalább addig kitarthatják vala, míg Magyarország javára európai beavatkozás következik be.

A hadműveletet általános hadművészeti szempontból akkor válnak érdekesebbekké, midőn Windischgrätz főserege s a többi a határon álló oszlopok támadó előnyomulásukat megkezdik. Windischgrätz Pest elfoglalásával célját elérni vélte, de ebben tévedett; a főváros elfoglalása a hadjáratot csak akkor fejezheti be, ha az ellenséges haderők megsemmisítették; már pedig a magyar sereg addig még komolyabb veszteségeket sem szenvedett, nem hogy megsemmisítettett volna. A dolgot tehát újból kellett kezdeni, de nehezebb viszonyok közt. Görgey visszavonulása a bányaváro-

sokon s a Szepességen át s végre egyesülése Klapkával a legszebb vállalatok közé tartozik.

Dembinszki hadműveleti terve alapján nem lett volna rossz, de a kivétel nem felelt meg a tervnek s győzelem helyett a kápolnai vereséget eredményezte, mely a háború egyik forduló pontját képezte. Ezentúl a magyar hadak mindenütt győzelmesek, s ha Görgey Bem tanácsát követi, ki Komárom fölmentése után az osztrák seregnek egyesült erővel Bécsig való üldözését ajánlotta, a háború tán gyorsabb véget ér.

A háború harmadik időszakában Haynau részéről az erőnek Komárom előtt való egyesítése, Görgey részéről a remekül végrehajtott visszavonulás figyelemre méltók.

Végre kiválóan tanúságos Erdély megvédelmzése Bem által, ki e hadszínhelyen fényes tehetséget fejtett ki, s kinek hadműveleteit mindvégig a legszebb siker koronázta.

RÓNAI HORVÁTH JENŐ.